

СКЛАДОВІ КОМПОНЕНТИ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

The article is dedicated to the linguistic personality constituent components' analysis in terms of cross-cultural communication, their interaction and functioning with the speech influence pragmatic orientation taken into consideration. The three levels of the linguistic personality (that is, structural linguistic, lingo cognitive and motivation ones) are under analysis with the following their constituent components specificity determination

Key words: linguistic personality, structural linguistic level, lingo cognitive level, motivation level, speech stereotype, idioethnic aspect, status component, gender aspect, age-specific component.

Статья посвящена анализу составляющих компонентов языковой личности в контексте межкультурной коммуникаций, их взаимодействию и функционированию с точки зрения прагматической направленности речевого воздействия. Детально рассматриваются три уровня структуры языковой личности (структурно-языковой, лингвокогнитивный и мотивационный) с последующим определением специфики их составляющих компонентов.

Ключевые слова: языковая личность, структурно-языковой уровень, лингвокогнитивный уровень, мотивационный уровень, языковой стереотип, идиоэтнический аспект, статусный компонент, гендерный аспект, возрастной компонент.

Статья посвящена анализу складових компонентів мовної особистості в контексті міжкультурної комунікації, їх взаємодії та функціонуванню з точки зору прагматичної спрямованості мовленнєвого впливу. Детально розглядаються три рівні структури мовної особистості (структурно-мовний, лінгвокогнітивний та мотиваційний) із визначенням специфіки їхніх складових компонентів.

Ключові слова: мовна особистість, структурно-мовний рівень, лінгвокогнітивний рівень, мотиваційний рівень, мовленнєвий стереотип, ідеоетнічний аспект, статусний компонент, гендерний аспект, віковий компонент.

Антропологічна спрямованість сучасних лінгвістичних студій на дослідження місця людини в парадигмі гуманітарної сфери поєднує суміжні науки та напрями, також характеризується міждисциплінарним підходом до вивчення закономірностей функціонування мови та місця людини. В умовах глобалізації питання дискурсивної діяльності набуває важливості з огляду на перетин комунікативних компетенцій мовних особистостей, які проявляються саме в дискурсивних практиках. Тому аналіз складових компонентів мовної особистості, особливості їх функціонування та вираження в мовленні є необхідним й перспективним напрямом наукового дослідження.

Під мовною особистістю розуміємо людину, що реалізує свій комунікативний потенціал через мову. В мовленнєвому, комунікативному та дискурсивному середовищах особистість проявляється через мову, мовні засоби що використовуються у комунікативному акті. Вони вживаються для здійснення мовленнєвого впливу та зміни свідомості адресата, і відображають не лише індивідуальні риси мовної особистості, а також особливості й закономірності, що притаманні тій чи іншій комунікативній культурі. Під

комунікативною культурою розуміється сукупність норм і традицій спілкування, що діють в межах певної національної культури. Потрібно зазначити, що культура є національно маркованою, й мовна особистість має риси нації, до якої вона належить, саме тому в її мовленнєвій поведінці віддзеркалюється національна специфіка [3, с. 116–117]. Основою вивчення мовної особистості є дискурсивні практики. Вони є національно маркованими, з одного боку, й мають ряд універсальних особливостей, з іншого боку, завдяки чому стає можливою міжкультурна комунікація. Дискурс включає такі виміри: 1) лінгвістичний (використання мови); 2) когнітивний (передача знань, інформації й уявлень); 3) інтерактивний (взаємодія суб'єктів мовленнєвої діяльності в соціальних ситуаціях) [6]. Вищенаведені аспекти взаємопов'язані, однак, саме від етнічної/культурної належності мовних особистостей та контексту залежатимуть мовні засоби. Комунікативно-прагматична парадигма дослідження дискурсу передбачає, з одного боку, його розгляд у термінах теорії мовленнєвих актів та мовленнєвих подій, а також опис структур репрезентації різних видів знань, які детермінують мовленнєві стратегії та вибір конкретних мовних форм у процесі їхньої дискурсивної діяльності. Такий підхід до аналізу дискурсу безпосередньо пов'язаний з розв'язанням завдань вивчення мовного образу світу та соціокультурної зумовленості комунікативної поведінки [4, с. 6]. При цьому, найпоширенішими є дослідження в межах антропоцентричної парадигми, оскільки центр уваги у цих лінгвістичних дослідженнях перенесений на людину, її місце в культурі [1, с. 13]. Таким чином, вивчення мовної особистості набуває актуальності в сучасних лінгвістичних студіях.

У структурі мовної особистості виділяють три рівні: структурно-мовний, лінгвокогнітивний та мотиваційний [1, с. 37]. Структурно-мовний рівень пов'язує з уявленнями людини про мову як систему, знання правил кодування/декодування повідомлення та загальноприйнятні комунікативних стратегій та тактик. Лінгвокогнітивний рівень представлений картиною світу, концептами та схемами їх взаємодії. Він відповідає за орієнтацію мовця в світі й просторі за рахунок накладання особистого орієнтаційного простору на картину світу. Мотиваційний рівень пов'язує з потребами індивіда, які визначають обрану лінію поведінки, дотримання певних правил прийнятих в соціумі, впливають на побудову текстів і визначають ієрархію цінностей та смислів. Найтиповішою комунікативною потребою мовної особистості є соціальне спілкування, належність до певної соціальної групи. Під мовною особистістю розуміємо представника певного культурного/етнічного соціуму, який використовує засоби мови для досягнення певної комунікативно-прагматичної мети за прийнятими в цьому соціумі правилами. Можна стверджувати, що дискурсивні практики є національно маркованими, але існують певні універсальні особливості, що дає змогу мовним особистостям, які належать до різних етнічних/культурних соціумів успішно здійснювати обмінюватися інформацією в контексті міжкультурної комунікації. Складовими мовної особистості є мовленнєві/поведінкові стереотипи та

соціолінгвістичні компоненти (ідеоетнічний, статусний, гендерний та віковий). Ідеоетнічний аспект відображає прояви мовної особистості як носія певної соціальної ролі чи представника певної групи. До структури ідентичності деякі дослідники (див., напр. Славова Л.Л. [3, с. 42]) відносять індивідуальний, професійний, етнічний, політичний та віковий прояви. Вважаємо, що мовні та поведінкові стереотипи також слід відносити до ідеоетнічного аспекту, оскільки вербалізовані соціальні стереотипи мовлення зумовлюються соціальними умовами та попереднім досвідом, з одного боку, та визначаються рідною мовою мовної особистості. Мовний стереотип є лінгвістичною одиницею, яка з позиції семантики адекватно відображає об'єктивну реальність, із позиції синтаксису забезпечує коректність зв'язку з іншими одиницями висловлення, з позиції прагматики слугує успішності комунікації [2, с. 5]. Мовні стереотипи вказують на соціальну/культурну/професійну/лінгвокультурну належність лексичними та стилістичними характеристиками мовлення. Поведінковий стереотип можна визначити як певну лінію поведінки чи ставлення до чогось, що визначається соціальними та етнічними факторами. Вважаємо за доцільне припустити, що поведінкові стереотипи впливатимуть на комунікативні ролі (адресанта, адресата, вторинного адресата, спостерігача як пасивного учасника спілкування) і варіюватимуться залежно від етнічної належності мовців.

Статусні відношення комунікантів найяскравішим чином характеризують мовлення мовної особистості. Соціальна роль визначається як прийнятий суспільством образ /лінія поведінки, яка очікується від учасників акту комунікації. Розуміння мовними особистостями соціальних ролей своїх співрозмовників дає їм можливість спрогнозувати тип поведінки, обрати відповідні комунікативно-прагматичні стратегії, а також вносити необхідні корективи під час розгортання акту комунікації. Саме на прогнозуванні певної лінії поведінки залежно від соціального статусу та ролі й базуються деякі риторичні прийоми, наприклад, ефект оманного очікування, маргіналізація вокабуляру, цілеспрямоване порушення статусних характеристик. Статусні відношення певним чином пов'язані з персуазивною комунікацією, яка спрямована на втілення двох основних інтенцій: 1) вплив на свідомість (оцінку реальності, ставлення до певних явищ) адресата за допомогою мовних засобів; 2) примусити його до певної лінії поведінки чи дій [5, с. 26]. При цьому слід розрізняти персуазивність та сугестивність. Під сугестивним впливом мовної особистості розуміють приховану мовну маніпуляцію, яка відбувається без свідомого контролю з боку адресата. До засобів персуазивного впливу відносять, насамперед, використання метафори, метонімії, порівняння та гри слів. Так, наприклад, використання стилістичних засобів сприяє активізації соціокультурних стереотипів у свідомості адресата: *When the Iron Curtain parted, we found no Garden of Eden but rather a landscape of desolation and destruction resulting from an unchecked lust of economic development that swept away all over values (from the US President's election campaign speech)*. Метафори відсилають адресата до біблійського образу Едемського саду та до

часів Холодної Війни, а використання персоніфікації *swept away* дозволяю маніпулювати його свідомістю. Гра слів (каламбур) також часто використовується мовними особистостями для впливу на адресата: *it is sometimes a culture of too much meaning and not enough meaning*. Каламбур посилений контрастним протиставленням конструкцій *too much* та *not enough* [5, с. 30].

Гендерний компонент є також важливим, оскільки окрім позначення статі мовної особистості адресатів, він дозволяє оптимізувати комунікативні дії, сприяти кращому сприйняттю смислу повідомлення та деякою мірою вживатися для маніпуляції свідомістю. Гендерні ознаки, як зазначає Л.Л. Славова [3, с. 53], є семами з відповідним наповненням, які притаманні лексичним одиницям на позначення тільки чоловіка чи тільки жінки. Лексику, яка вказує на стать, тематично класифікують таким чином: 1) загальні найменування: *ladies, girls, a wife, husbands, dad, gentlemen, лідер, опоненту*; 2) посади та форми звертання: *the Queen, the Lord, secretary of state, прем'єр-міністр*; 3) за характерними ознаками, діями: *демократ, опозиціонер, speaker*. Слід зазначити, що гендерні маркери також використовуються для оптимізації втілення комунікативно-прагматичних інтенцій, наприклад, інтенцій елімінації, об'єднання, спростування фактів.

Віковий компонент виявляється, насамперед, у лексичних одиницях, які відповідають обраній комунікативно-прагматичній інтенції: якщо цільовою аудиторією є молодь чи сама мовна особистість є представником цієї вікової категорії, вживатиметься зрозуміла та близька такій аудиторії лексика. Для представників зрілого віку, вибір лексичних одиниць буде визначатися комунікативними обставинами спілкування, метою повідомлення тощо.

Зміст і правила рольової комунікативної діяльності визначатиметься очікуваннями цільової аудиторії, а при зміні структури ситуації спілкування мовна особистість переключатиметься між різними стереотипами поведінки, вибираючи оптимальний. Тому можна стверджувати, що під розрізненням соціально-статусного, гендерного та вікового компонентів розуміється комплексна характеристика мовної особистості.

Комунікативна компетенція є важливою для функціонування мовної особистості різних ситуацій та обставинах спілкування. Під комунікативною компетенцією розуміємо володіння нормами побудови та функціонування текстів різної жанрової спрямованості, вміння дотримуватися необхідної комунікативної дистанції, здатність адекватно реагувати на зміни обставин спілкування, володіння предметним та мовним тезаурусом, наявність фонових знань. Недостатній рівень сформованості комунікативної компетенції в умовах міжкультурної комунікації неминуче призводить до конфліктів та непорозумінь, які базуються на різних культурних конвенціях щодо оформлення мовленнєвих актів того самого типу. Розбіжності в інтонаційному оформленні, гучності мовлення, використанні засобів невербальної комунікації та неправильна оцінка комунікативних обставин можуть бути сприйняті співрозмовником як образа чи зневажливе ставлення до співрозмовника. Для успішного інформаційного обміну в умовах міжкультурної комунікації мовна

особистість має бути обізнаною в мовленнєвих та поведінкових стереотипах мови спілкування, вміти розрізняти статусні відношення, гендерні та вікові маркери, тобто, мати належний рівень комунікативної компетенції мови міжкультурної комунікації.

Література

1. *Karaulov Yu.N.* Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
2. *Одарюк И.В.* Особенности стереотипного речевого поведения журналистов: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / И.В. Одарюк; Рост. Гос. пед... ун-т. – Ростов н/Д, 2003. – 23 с.
3. *Славова Л.Л.* Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект [монографія] / Л.Л. Славова. – Житомир: Вид. ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 358 с.
4. *Цурикова Л.В.* Межкультурное взаимодействие с позиции когнитивно-дискурсивного подхода / Л.В. Цурикова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2006. – № 1. – С. 6.
5. *Чернявская В.Е.* Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия [учебное пособие] / В.Е. Чернявская. – М.: Флинта: Наука, 2006. – 136 с.
6. *Dijk T.A. van.* The Study of Discourse. / T.A. Dijk van. // Discourse Studies: A Multydisciplinary Introduction. – London; Thousand Oaks; New Dehli. – 1997. – Vol. 1: Discourse as Structure and Process. – P. 1–34.

References

1. *Karaulov Yu.* Russkiy yazyk I yazykovaya lichnost / Yu. Karaulov. – Moskva: Nayka, 1987. – 263 p.
2. *Odaruk Irina.* Osobennosti stereotipnogo rechevogo povedeniya zhurnalistov: avtoref. diss. ... kand. philol. nauk: 10.02.19 / Irina Odaruk. – Rostov: Rostov. Gos. Universitet, 2003. – 23 p.
3. *Slavova Ludmila.* Movna osobystist polityka: kognityvno-dyskursyvnyi aspect [monographiya] / Ludmila Slavova. – Zhytomyr: Vydavnytstvo Zhytomyrskogo Derzhavnogo Universiteta imeni I. Franka, 2010. – 358 p.
4. *Tsurikova L.* Mezhhkulturnoe vzaimodeistvie s pozitsii kognityvno-discursivnogo podhoda / L. Tsurikova // Voprosy kognityvnoi lingvistiki. – 2006. – № 1. – P. 6.
5. *Chernyavskaya V.* Diskurs vlasti I vlast diskursa: problemy rechevogo vozdeistviya [uchebnoe posobie] / V. Chernyavskaya. – Moskva: Flinta: Nauka. – 136 pp.
6. *Dijk T.A. van.* The Study of Discourse. / T.A. Dijk van. // Discourse Studies: A Multydisciplinary Introduction. – London; Thousand Oaks; New Dehli. – 1997. – Vol. 1: Discourse as Structure and Process. – P. 1–34.